ИНВ. БР
16037

Д-Р ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ

Јован Ђорђевић
57-436

Савремена француска демократија

— социолошко-правна расправа —

Прештампано из „Архива, за правне и друштвене науке"
Књ. XXXIII (L) бр. 1-2 и 3

БЕОГРАД
1936

ШТАМПАРИЈА „ПРИВРЕДНИК", БЕОГРАД
ЖИВ. Д. БЛАГОЈЕВИЋА
Кнез Михаилова 8
Телефон 21-460

САВРЕМЕНА ФРАНЦУСКА ДЕМОКРАТИЈА

Криза демократије

I. Пре тридесет година социолог Бугле дао је одбрану француске демократије пред науком.[1]) разбијајући разне догматске и квазинаучне теорије које су тежиле да изведу антидемократске идеје и један непокретни, конзервативни морал из закона развића и из природних наука у опште. Одбрана Буглеа, бриљантна и сугестивна, долази од једног социолога — „моралисте" и изражава идеологију званичне француске демократије са почетка XX века која, политички и друштвено сигурно усела, хоће да има сва права и пред науком. Данас, тај демократски проблем је много мање метафизички и идеолошки; он је конкретан, стваран и сложен. Француска демократија се налази последњих неколико година пред најважнијим судом, судом чије одлуке не зависе од воље појединаца и гласања доктринара и на које се „жалба" може упутити само историји: пред судом друштвене стварности. Њен је положај, данас, сасвим друкчији, више социолошки него теориски, више историски него идејни: демократски идеал, уосталом, је од после рата изгубио много од свог кредита, нападан, исмејаван, критикован, шибан и издан, не само од својих противника него и од својих бивших апологичара. То све траје до 1935 г., кад у једном огромном одушевљењу најширих народних слојева Француске, он постаје њихов социјални идеал и човечански смисао.

Француска демократија је, истина, била од увек крикритикована, у толико пре што је она режим критике, ако не и самокритике. Бојазни и плашње за опстанак демократије су се изражавале још пре рата. Гиј-Гран води свој *Процес демократије*; Беноа истиче *Кризу модерне државе*, Робер д Жувнел бичује *Републику другара* и пише јој посмртну листу у *Покојној Држави*. Сви ови, више или мање оправдани, напади имали су карактер теориске бриге за будућност, идеолошког разочарења и интелектуалистичке жеље да машина функционише савршено. Велика већина је, међутим, веровала у будућност демократије и њени апостоли су сматрали да се она има још пренети на све стране света, било на врховима пера или бајонета. Рат остварује „национално јединство" у политичкој филозофији, која демократским серумом чак жели да убризга ратницима храброст и истрајност за победу (многи теоритичари, Бартелеми, Миркин-Гецевић, н.пр. објашњавају победу савезника демократским обликом њихових држава). Али ратне последице, развој капитализма, економска и финансиска криза, извесне антидемократске „револуције" и државни удари у једном великом делу Европе

[1]) C. Bouglé: La démocratie devant la science, Paris, Alcan, 1904.

и Америке, производе у Француској бујицу литературе и списа који бацају светлост на мане и недостатке у функционисању парламентаризма и на несавременост и застарелост институција демократског режима. Опасности које из тога проистичу, истицало се, прете да однесу у ваздух тај, по речима једног француског политичара, „последњи ров слободе" у свету. После фашизирања хитлеровске Немачке и нарочито после крвавих фашистичких нереда од 6 феб. 1934 год. у Паризу, ова литерарна бујица се претвара у потоп; напади и осуде француске демократске републике постају све снажнији и дижу се готово са свих страна. Немоћ парламентаризма, изумирање власти, криза режима, декаденција демократије, ропство слободе и иронија једнакости, то су све изрази којима вас свакодневно засипају новине, часописи, публикације, књиге, политичари, доктринари права, филозофи, књижевници и јавни радници, који претстављају најразличитије правце узбурканог јавног мњења данашње Француске.

Објашњења овог „сумрака" демократије и стављања тумбе свих либералних и демократских начела су многобројна, од најпростијих до најфантастичнијих. За једне владају данас светом проблеми економске садржине и јавне власти, у свом облику савремене парламентарне демократије, су непозване да их реше и немоћне да их упознају.[2]) За друге пад демократије долази од моралног пада људских карактера. Владе не смеју више владати, шефови се не усуђују да управљају, посланици немају смелости да узму јасан став пред бирачким телом и да ангажују своју одговорност.[3]) За поједине писце опет велике финансиске организације, „окултне силе" држе у ствари сва крмила државног живота у својим рукама[4]), или, како кажу неки, професионалне организације су се дочепале свих важних делова државног апарата и њиме располажу по својој жељи.[5]) Ропс истиче као основни узрок изумирања демократских идеала мало разумевање нашег доба за спиритуално, за Дух.[6]) На овом принципу католички писци силазе ниже и откривају демократску „кризу" у проблему савести и у пресушелости великих начела хришћанског морала.[7]) По једнима кључ за разумевање пада француске демократије налази се у застарелости устава од 1875 а по другима у „парламентарном кретенизму". Бартелеми и Диез истичу „једно лудило које чини људе мало мудрим" и нарочито утиче да бацају под ноге „поштење".[8]) За познатог публицисту Ромиеа узрок деканенције француске савремене демократске цивилизације не лежи у декаденцији људског поштења, него у губљењу узајамног поверења које је постало као нека врста филозофског правила нашег времена".[9]) Могле би се, најзад, још дуго износити сличне и још парадоксалније концепције, које све привлаче за себе првенствено право у објашњењу француске демократске „кризе": позната формула Кајоа о „расулу људи и ствари", мишљење о „паду Запада", теорије о изумирању латинске расе и њених демократских идеала, и на крају, тврђење Хитлерово о „поцрнчавању" Француске.

[2]) Ch. Benoit: La crise de l'Etat moderne, стр. 75, 2-о изд.

[3]) Guy Grand: De quelques remèdes à la crise actuelle du regime parlementaire (L'année politique française et étrangères, стр. 42, 1927 g.).

[4]) F, Delaisi: Les contradictions du monde moderne, стр. 356, 1925.

[5]) Tardieu: L'Heure de la décision, стр. 89, 1931.

[6]) Rops у Nouvelle Revue de Hongrie, стр. 37, јули 1932 г.

[7]) Cahiers mensuels pour servir à la pénétration de catholicisme, стр. 5—6, dec. 1933.

[8]) Duez et Barthèlemy: Traité de droit constitutionnel, закључак, стр. 906, изд. 1933.

Сва ова схватања, субјективна или општа, су сувише једностранa, непотпуна, површна и симплифицирана и, у главном, не објашњавају ништа. Сви скоро писци су се служили једним описним психологицизмом приликом постављања својих теорема и мишљења. Не може се дати објашњење једног важног друштвеног и политичког догађаја и сплета догађаја описивањем појединих, самовољно извучених, појава које га претходе или следе: те појаве имају потребу да буду објашњене и оне. Што, међутим, произилази из ове теориске навале, то је да, скинута са пиедестала политичке филозофије, правне доктрине, морала, здравог разума и идеала, француска демократија се приближује себи самој, долази до нивоа друштвене стварности. Као таква, она преставља један основни социолошки проблем, јер социологија ништа и никог не брани, не оправдава, не напада, не извињава, не жигоше, него се труди да открије унутрашњу логику процеса који се дешава у друштвеној и политичкој стварности савремене Француске.

Традиционална слика демократије у Француској

II. Постоји једна чувена концепција о друштвеном и политичком животу савремене Француске коју низ генерација, емисионе станице моћне француске литературе и штампе су у парчад расковали и распрострли, као једну врсту инфлационог новца, по Француској, по иностранству и чак до модерне историографије, и литерарне квазисоциологије.[10]) По њој Француска је земља „златне средине", умерености, темпериране климе и „здравог разума". Равнотежа поља и шума, ливада и брегова, река и мора; равнотежа која одржава једну природну арматуру од које многе године су израдиле срећно и хармонично распоређене индивидуалне парцеле земљишта. Ова природна ситуација се наметнула историји Француске и вољи појединаца. Француски карактер лаког и брзог прилагођавања брзо је уравнотежио индустриску радиност и становници су се населили врло правилно по целој

[9]) Nouvelles Littéraires, 20 јан. 1934 г.

[10]) Siegfried: Tableau des parties politiques en France, Seignobos: Histoire sincère de la nation française, Романи А. Моруа, П. Морана, Белела и многих других.

земљи. Највећи број Француза је насељен на земљишту у броју од 40 до 100 на км.² и дели свој рад између индустрије и земљорадње; ова последња обухвата 53% становништва. Ова природна и техничка умереност и сразмера даје тон савременој Француској. Све је у главном добро и у политици и у наравима. Политика, то су идеје, казаће Тибоде, а нарави, то су вековне народне традиције, пише Мориак. Капитали су сконцентрисани, грађани су неповерљиви према вредностима са променљивим приносом и купују наравно, ренту. Стока се поправила. Грађанин доминира у свима областима јавног живота и полако свој начин живота намеће као модел и осталим Французима. Раденици иду у биоскоп, позориште и играју чак и тениса у сред француског народа који је најзад досегао благостање. Раденици још једу месо, пију вино, иду на трке, носе шешире и облаче грађанско одело, истина прављено у серијама. Иду и на море и проводе „распуст", а често купују и „поклоне" деци за празник. Кад умру, прикује им се посмртна листа на кући, а шаље се и пријатељима. Истина немају у својим становима „салон" и радио апарате, али и то ће доћи. „У свему, каже Сењобос, први пут, благостања цивилизације су достигла и до сиромашних делова народа."[11]) Може се већ предвидети време кад ће сви Французи бити грађани, или, у сваком случају малограђани. С друге стране, обичаји и нарави су се умекшали и оплеменили. Човечност је постала, просто, навика. Гиљотина се ретко ставља у покрет. Жене се више не гиљотинирају, а претседник Републике не употребљава више право распуштања народног претставништа. Нема више мостова ни од закона ни од предрасуда између друштвених класа, између разних друштвених слојева. Синови из грађанских породица жене се малим чиновницама, чак и раденицама. Анатол Франс, син малог књижара, пријатељ грофица и прижељкиван од најотменијих салона и великих дама узима за жену своју куварицу. Настава, бесплатна, лаичка и неутрална, направила је велики успех.

На овим друштвеним односима је постављена савремена демократија која је услов и крај напретка и завршетак историје човечанства. Политика је невероватно стална, сигурна и мирна. Она је уједно и незаинтересована, јер Французи уопште који се интересују политиком у њој гледају нарочито сретство да задовоље своја осећања симпатије за један општи идеал; таква симпатија, то је активни либерализам, каже Тибоде. У пркос рата, република сигурно се одупире кризи која бесни у Европи. Политика Француске је верна слика народа који је ствара: обазрива, мудра, мирољубива. Тај народ већ педесет година није дао ни једног генија, али је произвео једну богату флору талената на свима пољима и

[11]) Ch. Seignobos: Histoire sincère de la nation française, стр. 127.

које признају познаваоци из свих земаља. Друштвеној хармонији одговара политичка хармонија: исти људи, каже Сигфрид, гласају час за десницу час за левицу.[12]) Последњих година може се запазити опште прилажење народа према левици: Сењобос наводи да данашња странка крајње деснице носи етикету „Републиканска демократска унија" и да је напреднија него странка крајње левице из 1876. Једино могле би се замерити извесне претеране компликације у функционисању парламентарне машине, које отежавају законодавни рад; отуда извесне „кризе" парламентаризма. Али тешке друштвене разлике, претерана свирепост према малима, све ране старог режима се умањују и ишчезавају под дејством осећања сажаљења, самилости и човечности, инспирисаних много ширим и напреднијим идејама. У тој мери се остварују три велике девизе француске демократске револуције: Слобода, Једнакост, Братство. — Што карактерише ову концепцију, то је вера у политичку демократију као брану против диктатура и апсолутизма уопште, али, што доводи до истог, против извесног облика фашистичких диктатура, вера у једну апстрактну категорију, апсолутну, посматрану као крај политичког и друштвеног напретка. Ова апстракција места и времена, конкретних политичких услова и друштвених снага у садашњој Француској даје „идеалистички" печат овој теорији. Отуда у овој слици, и поред извесних тачно изнетих чињеница, се налазе докази теориске слабости и претераног оптимизма. Ту се описују извесни елементи на површини, али се не добија научно објашњење. Кад у једном схватању надвлада реч, сонорност и „мит", немогуће је ићи до дна и суштине ствари. Научна недовољност ове теорије не може да покаже да је објашњење француске демократије немогуће, исто као што капитулација Базена код Меца не може доказати некорисност утврђења у рату, као што пад вере у парламенат извесних француских доктринара и политичара не сачињава доказ у корист тезе о немоћи парламентаризма. На против, потребно је, не попуштајући пред навалом самозадовољних и често површних схватања и улепшаних слика, да се подвргне озбиљној и продубљеној социолошкој анализи стварна ситуација француске демократије и њене еволуције до данас.

Устав и његови преображаји

III. Политички, данашња француска републиканска демократија је производ велике Револуције од 1789—92 и револуција од 1830 и 1848, а њен механизам је дело уставних закона од 1875. Док је револуција акт политичког стварања историје, устав није ништа друго него правно-политички израз живота у друштву. Устав не сачињава у суштини

[12]) Siegfried: Tableau des partis politiques en France, стр. 57.

никакву стваралачку силу независно од друштвених односа: напротив, основне политичке установе у свакој историској периоди, постају и развијају се само у смислу који им је дат под утицајем правих историских снага, или, да се изразимо конкретно, у оквиру друштвеног облика који је створила последња револуција.

Познавање уставних закона није довољно да се открије, покаже и објасни друштвена и политичка стварност француске демократије. Сигурно је да данашње основне установе нису оне које су хтели остварити „опортунистички" доктринари и уставотворци из 1875.[18]) Устав од 1875 је најмање демократски устав, он је творевина монархистичке већине, уморених и умерених републиканаца, политичких ценкања и парламентарне аритметике. Најдемократскији устав Француске, тако-звани Монтањарски Устав од 1793, никад није био примењиван. Последњи Устав од 1875 је у важности већ 61 годину и под њим Француска политичка демократија је постигла и за себе и за друге најзначајније резултате у смислу своје демократске структуре и приближавања државе друштву (синдикалне слободе, право на штрајк, социално законодавство, загарантована слобода индивидуе, мисли, речи и збора). Она је то учинила мимо и против основних интенција уставних закона. Под утицајем економске еволуције, политичких борби, односа и међудејства друштвених снага, узбуркани политички живот је испуњавао новом и променљивом садржином уставне шаблоне; и тај процес још увек траје. Уставотворци из 1875 су хтели јаког Претседника Републике, једну врсту краља у републиканском претсобљу и моћни Сенат, скуп националних слава и трофеја, симбол консервативне републике; заједно, према Уставу, они имају право распуштања парламента и према томе и последњу реч у раду скупштине. Данас, претседник је личност другог реда, свештеник соленитета републике, свечани претставник јединства државе. Од 1877, услед разних узрока (више симболичких него стварних), право распуштања је једно застарело уставно оруђе; оно се налази у политичком музеју поред бурбонске круне и бонапартских „идеала". Сенат је у почетку био дискредитован и потцењиван, јер је сматран за фантома монархизма од републиканаца Гамбете, Фериа и других. Доцније дуго он има репутацију Бастиље консерватизма и политичке сенилности: левичарске странке су уносиле укидање тог „Сената конзерватора" у главне захтеве свог програма. Данас се Сенат не задовољава више вербалном енергијом и академским говорима које нико не слуша, него последњих година обара и кабинете, право које нема по Уставу и које се није усудио да предвиди ни најсмелији теоретичар француског уставног права. Пошто је, у почетку, 1896, оборио радикални кабинет и затим левичарске кабинете Бриана и Ериоа, Сенат за последње две године баца на под „бонапартску" министарску екипу Лавал—Тардие (1932) и најзад у борби са шампионом „примирја", Думергом, устаје као бранилац парламентаризма и противник фашизирања Устава (крај 1934). Влада народног фронта, најзад, спроводи ових дана у њему изразито социално законодавство у корист широких народних маса. Ово, у сваком случају, није никако улога коју су му одредили конзервативци из 1875. Разлог оваквом држању Сената није, као што се то тврдило, ни у „нерасположењу стараца од узнемиравања њиховог комодитета", ни у енергији садашњег претседника Жененеа, ни у реакцији против једне врсте *пронунциамента* упереног на њега. Начин бирања (посредни, путем ужег колегија) осигурао је до сада Сенату једну већину чији политички дух је надахнут још републиканским „опортунизмом" *fin de siècle* (ма да политички није исто са њиме). Са друштвене тачке гледишта, ова већина одговара важној улози коју, *нарочито у локалном животу*, игра још увек у Француској т. зв. средња грађанска класа. Стабилизација франка и монетарне прилике Француске Народне Банке су успориле распад средњих друштвених слојева, сачувавши тај „рентиерски" сектор који, у пркос идустриског развоја, претставља мост између прератне и послератне Француске. Ако услед економске еволуције појачане и управљене погоршавањем кризе, унутрашњи процес француског политичког живота пође у истом правцу и под аналогним притисцима које смо преживели у другим великим земљама, нарочито у Немачкој, Сенат ће све више да се губи и бледи и његова тежња за садашњом „равнотежом" ишчезнуће под императивом „јаке државе". Основни обрт француске унутрашње политике победом народног фронта онемогућио је даљи развој ове тенденције и републиканском и демократском ставу Сената пружио чврст ослонац у самом расположењу највиталнијих слојева француског народа.

Закључак је јасан; Устав од 1875 је само вербална завеса иза које дејствују друштвене силе и политички покрети, у њиховим односима, у њиховој релативној равнотежи и борби, састоји се унутрашњи мотор који управља еволуцијом и стварношћу савремене демократије у Француској. За шездесет и једну годину те силе су се промениле и стално се мењају: оне су измениле политички режим. Он је у сталној промени, нарочито данас.

Парламенат и парламентаризам

IV. Централни стуб политичког уређења француске демократије јесте парламенат. Под утицајем Русоа и Монтескиеа, Револуција је извела, као једно од највећих начела савременог јавног права Француске, преимућство и превагу

[18]) L. Duguit: Traité de droit constitutionnel, стр. 401, књ. IV; G. Jèze. La crise politique française (Revue du droit public, стр. 224, t. LI, No 2, 1934).

„законодавне власти" (закона).[14]) Парламенат, тачније „доњи дом" (Chambre), изабран од народа т.ј. од бирачког тела, израз „народног суверенитета", преставља демократски елеменат, народ, „трећи сталеж", народне масе, данас.

Парламенат је у Француској, теориски и идеолошки, резервоар демократије. То је нова Бастиља у коју је народ хтео да затвори све фантоме апсолутне и личне владавине. Али пред огромном сложеношћу друштвене стварности, француски парламентаризам је претрпео једну еволуцију, у свом систему и ван њега, која је ишла све до последњих избора од 1936 г. у смислу постепеног пражњења његове првобитне идеолошке садржине. У историјској линији наследник краља, али са обрнутом концепцијом власти: његове прерогативе се враћају у индивидуе, губе се у колективу, преко законодавних права које узимају судије и Државни Савет, преко свих случајева где „извршна власт" интервенише и које су теоретичари назвали законодавном делегацијом, преко уредби, преко права уступљених изборним телима и, најзад, преко парламентарних пасивности. Тако је постао Суверен ништа више него чиновник. Такав законодавац заборављајући Русоа уколико се удаљавао од епохе која није познавала експерименталне методе, нема више гордости да буде „творац"; он се иза леђа *Друштвеног Уговора*, од суверена преображава у механичара. Напуштајући херојски терен борбе за „велике идеје", и парламенат и пре рата, а нарочито у добу после рата, слушао је штампу, потчињавао се политичким комитетима и професионалним групама, улазио у сталан додир са министарским оделењима, управним одборима приватних удружења, тражио од њих савет, примао сугестије, и тиме вршио постепено аутоекспроприацију „сувереног права" које му је искључиво дао Устав.

У ствари, министарски бирои спремају законе; они теже да буду стварни законодавци. „Може се рећи, каже проф. Мишон, да министри за разлику од парламента имају стварни монопол за спремање закона".[15]) Администрација предлаже; парламенат прима или одбацује, радећи као жири, и поред свег свог права амандмана. Он врши законодавну функцију, не на својој основици, него према податцима који нису његово дело. Закони које предлаже или гласа, нису широке генерализације у стилу људи из Револуције, него то су појединачна правила писана административним језиком, и односе се само на групе, на одређене појединачне интересе, „под сугестијама, каже Жени, само пословног живота".[16]) По-

[14]) C. de Malberg: Contribution à la théorie générale de l'Etat, стр: 49, књ II. 1922 изд. Sirey. Против: Esmein, Elements de droit constitutionnel, стр, 155, књ. I, 7-мо изд. Duguit: Traité de droit constitutionnel, стр. 409, књ. I, 2-го изд.

[15]) Michon: L'initiative parlamentaire et la réforme du travail législatif. стр. 254.

[16]) Gény: Méthode d'intérpretation en droit privé positif, стр. 93.

дела Скупштине (17 нов. 1902) на 16 великих комисија би била законска потврда ове еволуције: административан по утицајима које подноси, административан по својој методи рада, по смислу, по језику, парламенат је дао себи организацију адекватну карактеру свог развоја и нужности свог рада.[17]) У истом смислу, француски парламенат се лишио извесног броја „суверених права": он је ограничио право интерпелације да га у пракси сасвим поништи; он је смањио своје право иницијативе у финансиским питањима. Ово ограничење парламентаризма, последњих година, се претварало у његову привремену абдикацију. Поступак давања „пуне власти" (pleins pouvoirs) Егзекутиви је знак стварне немоћи парламентаризма и, као што каже један француски парламентарац, атентат на достојанство скупштине. Не пењући се до декрета — закона од 1926, поменимо да 1930 („loi de cadenas") извршна власт повећава своје прерогативе и узима за себе право да мења увозне царине на извесне производе увезене у Француску. Има овде дерогације начела јавног права да ниједна врста пореза не може да се установи ван закона. 1933, за време међусесије, влада узима још шире право у царинској политици и декретом успоставља царине и ванредне таксе над свим страним производима. Најзад, под притиском фашистичких нереда и „улице", парламенат марта 1934 преноси на кабинет Думерга своје основне прерогативе, надлежност у финансиским питањима, а 1935 Лавал највећи део свог законодавног рада остварује путем уредаба. С друге стране, судови су такође експроприсали „законодавну власт", у пркос принципа поделе власти, који је био уперен нарочито против њих од стране револуционарних Устава. У случајевима ћутања закона, закона нејасних, непотпуних, застарелих, судови прибегавају оном што се зове преторско законодавство, по сећању на претора који, у Риму, је играо улогу законодавца, у истим околностима. Данас се каже и наводи: *Далоз, Сиреј* као кад би се казало *Грађански Закон*. Закон пада на степен просте индикације: Диги га сматра за обавезна у колико одговара друштвеној солидарности, а Ориу тврди да је „поштовање закона облик сарадње са јавним редом".[18]) Пад закона логично повлачи пад парламента; он је само управитељ општих интереса, једна врста државне администрације, абсорбоване у извршној бирократији. Овај развој показао је немоћ парламента да врши своју функцију. Много више него у старој Француској, где парламенат, црква и племићи су делили са краљем право да „кажу право", право данас није једино састављено од законодавних правила. Право се у ствари појављује много више састављено од тумачења јуриспруденције, уредби, циркулара, него од кодекса.

[17]) M. Leroy: Les transformations de la puissance publique, стр. 180

[18]) M. Hauriou: La gestion administrative, стр. 67.

Одвезан од својих идеологија и разрешен својих „суверених права“, јер није изражавао стварне тежње француског народа, парламенат је бежао пред политичким догађајима у једној све гушћој мистерији. Остављен самом себи, посланик није мислио о политици, он се бавио мишљу да ли ће бити посланик или не. Парламентарне групе су играле кадрил око претседниковог места, сачињавале одвојен домен, неприступачан осталом, искупљен пред својом чудном литургијом. У Паризу, без везе са вароши, и са њеном светском активношћу, збуњени њоме, посланици су били стално везани за своје срезове, а међутим, пресечени од њих нужношћу седница. Скупљени по закону заједничког заната, они су имали заједничке бриге, заједничке страсти које су глумили а нису осећали и стварали су свој општи клуб: клуб паланачке уније. Као сва затворена тела, као Француска Академија и Француска Комедија, Скупштина има своја компликована богослужења, навике, техничка правила која су претила да прогутају сваку доктрину, сваку политичку динамику. Пре него што је конзервативац, центрумаш, радикал или социјалиста, посланик је био посланик. Цивизам, који има потребе, да би опстао, за подударношћу принципа који се усваја и стварности која искрсне, бледи мало по мало и уступа место професионалном духу. Те склеротичне скупштине, које су са пасивношћу одобравале све владине предлоге, те Скупштине која су абдицирале на своје битне прерогативе, те Скупштине које су под извесним притисцима социјалног страха и политичких нервоза доводиле на владу људе против којих су изабране од народа да се боре, те скупштине, најзад, које су једва успевале да се пробуде пред великим финансиским скандалима, пуниле су се нагло страшћу зато што је поднет закон о изборној реформи. Као код Пруста што је највећа последица Драјфусове Афере за Џокеј клуб било то, што је војвода од Германта онемогућен да буде изабран за председника. Затим, посланици су се мењали према слици коју председник владе оцрта о државнику: сви они хоће да буду министри или „министрабилни“. То их је доводило као што показује Сигфрид, да у Скупштини гласају против оног програма на основу којег су изабрани, или, ради кредита, као што пише Берл, да у Паризу престављају провинцију, а у провинцији Париз. Посланик тада претставља главног чиновника свог среза. „Ја никад нисам променио свој изборни срез“, довикује Лавал; Гамбета, Жорес, Клемансо то никада не би казали. Такав посланик одржава везу са министрима, брине се о лицитацијама и декорацијама. Губи постепено карактер „преставника народа“ и добија ранг под-префекта, чији су министри хиерархиски шефови. Зева пред кабинетима којима треба да тражи да положе рачун, а активан је само у кулоарима где се преду почетци „његове политике“. Док би имао бити, по природи, антиминистарски, посланик

је постао, по природи, „министрабилан“. Посланици су владини зато што се осећају везани за владу — чак и кад гласају против ње. Скупштина се била дегенерисала у једну врсту Државног Савета, и настојавала да помаже кретање машинерије, коју је по својој основној функцији имала да контролише. Посланик није знао шта управо треба да мисли, јер се осећао ненадлежан. Конвент је веровао да је Француска, поједине предратне скупштине исто тако; послератне више не. Тек последња скупштина, произишла из избора од 3 маја 1936, преузима по своме саставу и своме раду традиционални лик Конвента, скупштине која своју снагу заснива на одређеном поверењу највећег броја народа.

Раније, а нарочито послератне скупштине допуштале су да најважније владине одлуке буду предузете из мотива који не могу да им се изложе и у облицима који оне не морају познавати. Средњи посланик није мислио више да се судбина Француске одиграва у унутрашњости Бурбонске палате. На ужем плану, он није знао да ли је левичар или десничар: многим радикалима није јасно дали су за концентрацију или картел, за „народну унију“, „заједнички фронт“, или за „трећу странку“. Политичка декаденција парламента доводила је до смањивања у величини и значају личности политичара. Ни великих говорника, ни пасионираних парламентарних замаха. Просечност у људима и у политици. Било је немогуће чути: „Погледајте ове руке! ни капи крви“, речи Бриана после штрајка железничара, ни „Захвалите, господине претседниче, захвалите овој племенитој земљи; она вас је спасла од вас самих“ католика Албер де Мана после победе левице. Велике интелектуалне снаге су исто тако биле не само уклоњене него и одвојене од политике. Скупштина не броји међу својима ни Жида, ни Валериа, ни Ролана, ни Рожер ди Гара, ни Ланжвана. Ово спуштање парламентарног нивоа долазило је истина, још и од сложености и хиперболичности савремене политике коју држава држи у својим рукама. Важни догађаји се одигравају ван парламента. У министарском савету. У великим банкама. У главном генералштабу. У конференцијама првих министара. Први министри се ослањају на „техничаре“: за време рата Француска је упознала мит „техничара“ — спасилаца. Али и ниво техничара је пао као и ниво парламентараца. Бертло је рекао 1915: „рат постаје сувише озбиљна ствар да би се препустила ђенералима“. То се може применити и за индустрију и за дипломатију. Парламентарац је увиђао да је политичка реалност све даље од њега. Економска стварност се нарочито губила испред моћи парламента, који тражи да се њоме служи не усуђујући да се изјасни о њој. Где су биле у последњим скупштинама присталице слободне трговине? Где браниоци протекционизма? На основним економским проблемима није могла да се ухвати једна линија у француском парламенту. Некад

је постојала, у Енглеској, либерална левица и протекционистичка десница. А у Француској? Да ли се усудио Ерио да спусти царински зид који је подигао Тардие? Није било у Француској одређених аграрних и индустриских партија. Ни сами комунисти нису могли да се стварно изјасне против протекционистичке политике Тардиеа: били би у опасности да изгубе „аграрни пролетеријат." Ма којој странци припадали, посланици села су били приморани да бране сељаке који их бирају, а градски посланици су морали да заштићују „потрошача" чије гласове траже.

Критике парламентаризма

V. Поред ових стварних и привидних трансформација у самој установи парламента и у друштвеној стварности испод њега, против француског парламента се гомилала и данас гомила још тешка оптужба, од које поједине странке економске групе и њихови доктринари праве своје програме и идеологије. Парламенат је узбуркан, недисциплинован, пасиониран, у њему владају демагози. Његова неумерена делања чине немогућом ниједну стабилну владу. Кабинети се срозавају без сјаја, после једног животарења без славе. Скупштина је довела земљу пред врата грађанског рата. Она је упропастила јавне финансије. Посланици својим мешањем у администрацију су сасвим покварили машину; дезорганизовали су судове; увели фантом препорука и „веза", услуга и уцена; на највиша места у сутству и администрацији су постављени рођаци и пријатељи политичара. Ауторитет је распарчан и хиерархија ослабљена. — Што се може приметити одмах на све ово, то је да парламентаризам није створио ни фаворизитизам, ни претеране утицаје, ни корупцију, ни непотизам; нити је то везано само за њега. У демократији се све то само много теже подноси и лакше обелодањује, јер има осигуране слободе речи, збора и публикације, више контроле, више кандидата, а нарочито у Француској, више образованости и више *грађанске храбрости*. Иначе, под свим режимима у прошлости и у свим недемократским државама данас, све те појаве су постојале и *постоје бар у истој јачини и мери*. У политичкој историји Француске, и Конвент, и Империја, и влада Карла X и Луја Филипа, и Легислатива и Наполеон III. као што у политичкој садашњости, и недемократски режими се гушају у скандалима, корупцији, моралној прљавштини и грозотама, које су у толико теже што се чине против и иза сваке контроле и критике.

Који су били узроци који су утицали на слабљење политичке моћи француског парламента? Ти узроци су многобројни и, у главном, одговарали су значајним променама који су се произвеле у Француској. Све до почетка XX века, грађанско друштво у Француској имало је да издржи одлучну

борбу са снажним остатцима феудалног система. Да би победило хегемонију аграраца који су се испречавали његовом економском и политичком развоју, оно је имало потребе за народним масама. Његова идеологија је била доминирана одбијањем сваког мешања државе у послове појединаца. Услед ове слободне конкуренције, сопственици су били подељени многим важним питањима, као последица њихових различитих интереса. Парламентаризам је био режим који је најбоље одговарао овим конкретним условима. Он је допуштао да се контролишу сва делања државе и да се спречи да она једну друштвену групу фаворизира на штету друге. Током XX века у Француској, као и у другим великим државама, велики преображаји су се десили: промена структуре савременог капитализма, све већа превага монопола, централизација капитала, кристализација једне малобројне финансијске олигархије.[19]) Развијајући се пре рата по једној шеми друкчијој него у Америци и Немачкој, после рата моћна француска индустрија, са металургијом на челу, мења своју политику и све се тешње спаја са банкама. Међу власничким класама извршила се тиме значајна реорганизација: финансијски капитал продире у све делове економије. Банке, индустрије, трговина и један део земљорадње повезани су у један значајан комплекс, којим влада банкарски капитал сливен у индустрију. Финансијски капитал, заузев стратегиске положаје у економији, тежио је за апсолутном политичком моћи.[20]) Парламенат је био у свом херојском добу кад су разне групе имале да воде виталне борбе између себе: кад је финансијски капитал ујединио готово све њихове разлике и нијансе у једну јединствену масу, борбе немају материјалну основу и парламенат је ушао у доба своје „кризе". Ова тежња ка деградацији парламента је у толико снажнија у колико мотиви и циљеви финансијског капитала побуђују мало симпатија у осталим слојевима и ови то успевају да политички конкретизирају. На бази ових фундаменталних промена, економска и финансијска криза од 1929 до пада Лавалове владе у почетку 1936 г. је донела француском парламенту још веће политичко ослабљење и дезорганизацију а скандали око Ставискове афере су изазвали његову *моралну деградацију*. Осим тога економски живот био је укочен.

Стокови робе остају наслагани и неупотребљени. Скоро два милиона незапослених радника остају без рада и хлеба. Бацају се џакови кафе у море. Вино се не продаје. Жито нема прођу. Живот је увек скуп. Порези се повећавају. Велике банке се руше а држава им подмеће леђа. „Мали" немилосрдно падају сред опште равнодушности и неповерења.

---

[19]) Lysis: Contre l'oligarchie financière, стр. 75; Laur: L'accapparement, стр. 101.

[20]) Delaisi: Démocratie et financiers, стр. 45 и Les vrais maîtres de la France, стр. 104.

Поједини налазе да рат има симпатичан профил. Фабриканти оружја добијају поруџбине. Финансијски кругови, велика штампа, полиција, суд се гуше у скандалима и нерасветљеним „мистеријама". У овој замршеној и тешкој атмосфери, постојала је опасност да један део народних маса, преварен од Револуције и варан током читавог века од свих странака и шефова, пређе идеологији ограниченог презира и изазиваног неповерења према парламенту, који су извесне групе и извесни покрети вешто распиривали и помагали.

Странке и политички савези

VI. Улога политичких странака у француској демократији је капитална. Већ има петнаест година како су у Француској конгреси великих странака добили исти значај као и сесије парламента. Живот кабинета зависи од гласања радикалне странке или социалистичке странке у истој мери као и од одлуке скупштине. Парламенат броји од сад више великих скупова: Скупштина, Конгрес социалистичке странке, Конгрес радикалне странке, Сенат, Конгрес комунистичке странке, Конгрес демократске уније. Сви савремени политички писци су сагласни у томе: Тибоде је пре неколико година написао *Републику професора* а Халеви је додао своју *Републику комитета*. Као што су постојање и борба политичких странака неизбежни и логични у свакој нормалној демократији, тако је и анализа странака нужна за упознавање стварности савремене демократије у Француској.

Са тачке гледишта политичких странака, Француска је од оснивања III-ће Републике претстављала једну широку лепезу (17 у парламенту 1932—1936 а 31 за време избора 1932); благодарећи извесним укорењеним француским појмовима, ова лепеза се може затворити у једну упрошћену шему. Крајњу десницу попуњава Француска Акција, више интелектуално-журналистички покрет него странка, више скуп реминисценција, него доктрина. Монархистички, хипернационалистички, овај покрет црпи своју снагу из очајања малих јункера, грађана старе лозе и ситних племића који се лишавају дувана да би послали 20 франака Додеу и Морасу: савремени живот носи снажно и неповратно њихова имања и вредности. Око Француске Акције се купе сви они који се ужасавају од савременог света, капитализма и машинизма, сањајући чежњиво за дуелима, шетњама на коњу, говорима на грчком, сеоској самоћи и краљевском сјају. То за идеологију. У стварности савременене Француске политике њихов консерватизам, њихов култ силе, рата и смрти и њихов ултранационализам се своди у више или мање отворени фашизам Потребно је напоменути још везу ове странке са јавношћу и њен утицај на омладину. До ње, најзначајнија десничарска странка је Републиканско Демократска Унија. Социално, ова странка претставља једну нарочиту француску, фауну: претседник за подизање споменика умрлим у рату

кустос општинског музеја, чувар сквера, мали портери руских, мађарских, турских, француских зајмова, који мисле да „би Француска владала светом да нема извесних наследних непријатеља", и у Немцима види те непријатеље; поп, пастор, и око њих старе богате даме из „дворца" или „салона" и побожне маторе девојке, вође скаутизма, трговци свећа и црквених реликвија, мецене „слободних конгрегација". Укратко, све што мисли да брани националну традицију а у ствари брани буржоазију Гизоа и Наполеона III. Више реалистичка и разумевајући боље ново доба, ова странка, у крајњој анализи, је везана за монополистички капитал, који детерминише ако не њен програм али сигурно њену политичку и парламентарну активност. Њен прогам је један доктринарни имброглио у коме су помешани идивидуализам из 1789 и породична права, конгрегације и синдикати чиновника, либерализам и „јака држава", веза са демократијом и кокетирање са фашизмом. Оваква „идеологија" је довела до једне серије контрадикција: формално везана за економски либерализам, гласа за подизање царина, противна политици „брианизма", гласа поверење влади која је спроводи, нерасположена према лаичким законима, гласа за Поенкареа који их одржава. То је странка малог грађанина који је „фатално" ставио своју судбину у руке великог грађанина. На њу се надовезују више странака које образују центар француског парламента: странка „политичког реализма", групише пословне људе опседнуте „садашњицом", презире идеологије и служи да сачињава у парламенту, оно што Паскал назива, лажне симетрије сваке већине.

Левица почиње са радикалима и радикал социалистима, до избора од маја 1936 највећом француском политичком странком. Најстарија странка, савременица Револуције. У многоме, то је сама Француска: од Драјфусове Афере, њена историја је историја Републике, њена идеологија је политика већине и власти а њена политика је рефлекс француске демократије и њене савремене еволуције. Са својом масонском арматуром, она продужује стару радикалну странку из XIX века, индивидуалистичку, сопственичку, националистичку, егалитарну, либералну, која је хтела и освојила опште право гласа, поделу државе и цркве, порез на принос, војни реванш против Немачке. Солидно наслоњена на сељаштво, средње класе и чиновништво, радикална странка је у главним линијама следила развој средњег Француза. До поделе државе и цркве (1905), она је била антиклерикална. Она је против рата, јер „зна, каже Ален, да рат потврђује тиране[21]". Она остаје индивидуалистичка. Она је национална али није националистичка. „Ми смо за націју идеју, а не за націју монопол", каже Ерио. Она је често била завитлана племени-

[21] Alain: Éléments d'une doctrine radicale, стр. 239—240.

тим тежњама: али њена воља да је увек присутна у влади често не само да ублажује њене заносе него их и злоупотребљава. Њен циљ је изнад свега и поред свега: да влада, управља. Она је напредна, али под условом да напредак иде полако и стечене позиције и стечена права да буду изван сваког ризика. У извесним крајевима у којима је већ одавно победоносно усела, она се појављује као конзервативна. У другим областима у којима су њени успеси скорији, или где битке још нису завршене, она се показује млађа, смелија, напреднија. Она је историски, традиционално на левици: водила је велике противклерикалне борбе, основала лаичку школу, изгласала радничке законе и позивала се на дух 1789. Она је увек против људи са десна, али често се не само није борила против извесних облика десничарске политике, него их и помагала. Она крије у себи многе различите тенденције, од социалистичких до конзервативних, али и поред тога остаје још увек у целини на левици. Радикална странка је политички рефлекс контрадикција и развоја друштвеног система Француске. Пред огромним развићем и снагом појединих економских група, она је од индивидуализма дошла до етатизма, од либерализма до „планизма", од јакобинизма до страха од вршења власти, од напада на „новчани зид" на велику банку. Од Русоовске вере у опште право гласа и демократију, она долази до државе потчињене већини и, најзад, до неефикасности општег права гласа и немоћи већине. Тако 1924 г. опште право гласа и помоћ социалиста дају јој неоспорно већину а 1926 десничарска влада са Поенкарем узима власт, 1932 бирачко тело доводи левичарску скупштину, а фебруара 1934 „народна унија" Думерга преузима управу. У колико су се за последњих петнаест година економски монополи ојачали и штампа развила у толико се је појачао расцеп између традиција радикалне идеологије и њене политике, између управног апарата странке и њене масовне базе. Њена доктрина је отуда била контрадикторна, лабилна, осцилирајућа. Противречности се множе пред радикалном странком; хтела би слободну трговину да би фаворизирала рентијере, пензионере, чиновнике који са ужасом гледају како ниво живота поскупљује. Али она није могла да мимоиђе протекционизам, јер је желела да одбрани земљорадника и виноградара, јер се плашила незапослености и друштвених сукоба. Њена спољна политика је била у извесним крититичним периодама ухваћена у кврге истих супротности: 1923 г. једна половина радикалне странке се изјаснила за заузеће Рура а друга половина против. Радикали од рата нису увек давали утисак јединствене странке, они су често били разапети између левице и деснице, држећи леву руку на срцу а десну у џепу. Услед покретности и сложености савремене стварности, радикална доктрина је често остајала побеђена од те стварности. Али фрацуски

радикализам је увек више један идеолошки покрет него доктриниран. Радикализам црпи своју главну снагу из своје људске основе, из масе „малих људи" који у локалном животу имају још велики значај и чије су везе са радикализмом традиционалне. Са краја на крај радикалне партије провејава један дух хуманости, оштро осећање достојанства малих људи и традиционална али снажна привржeност демократији. Ове везе са средњим класама, позивање на традиције Француске Револуције и култ достојанства и слободе малог човека чине, у крајњој анализи, од радикалне странке једну од најглавнијих странака француске демократије.

Други део левице обухватају странке социалиста и комуниста; обе се позивају на радничку класу, иако са идеологијом и тактиком које су се од после рата диаментрално разликовале, да би се, после фебруарских догађаја од 1934, нашле на једном заједничком плану. Прва, са својих 146 посланика, је данас најјача страна у парламенту. Сва у традицијама старог француског социализма и друштвеног реформизма, продужујући дух 1793, она је имала лик хиперрадикализма који показује тежњу да осигура *продужење* демократске републике. Друга, постављајући се на принцип нерешених супротности међу класама, вршила је неумољиву опозицију свим владама и борбу против свих странака, понесена перспективом будућности Француске и „еманципације" радничке класе. Тесно везана за демократију, републику и демократска права народних маса, социалистичка странка је 1924-1926 и у периоду од маја 1932 до фебруаре 1934 на изборима и парламентарном плану помагала радикале („картел") и тако створила једну „левичарску мистику" у облику узајамног попуштања за остварење општег интереса који је био све више фантасмагоричан у колико се стварно економске и социалне разлике појачавале. Али, као пре рата *левичарска унија*, тако и поратни покушаји *каршела* нису успели да организују једну компактну политичку групу: у њој је било елемената који су претстављали све нијансе од социализма до реакције. Из ове ситуације произилазило је логично нарочито држање и кратак живот „картелских" кабинета Ериоа, Шотана, Бонкура, Сароа, Даладиеа током 1933 г. У немогућности да предузму иједну енергичнију акцију, они су прибегли ублажавању или одлагању или капитулацији пред супротностима које су економска криза и афера Стависки пооштрили и, тиме су или изневелили свој програм узимајући власт без икакве јаче гаранције за његово остварење, или су допустили да се његово остварење са стране спречи. После фебруарских догађаја извршује се развод између социалиста и радикала; први су се поплашили да натоваре на себе одговорност картелске политике, а други су се задовољили чувањем „картеловског детета" у виду неколико социалистичких посланика који се одвајају од странке и постају „неосоциалисте". Своје

привржеништво републиканској демократији и демократским правима народних маса, социалистичка странка покушава да оствари сад на бази заједничког фронта са другом раденичком странком, која приноси своје свеже политичке снаге и теориску тешку артилерију у заједнички шанац против рата и фашизма. Овакво је стање странака до средине 1935 год.

Али ова слика политичких странака, треба да се допуни савременом фазом страначке еволуције у Француској. Под утицајем пооштравања економске кризе, доласка фашизма у Немачкој, светских контрадикција, унутрашњих социалних и идејних борби дошло је до једне необично значајне прегрупације у француском политичком животу, која се остварује током 1935 и у првој половини 1936 год.

На једној страни су се јавиле нове политичке формације, лиге, које уживају отворену или прикривену сагласност десничарских странака. Лиге су наоружане политичке организације, чији се програми у изразима разликују, али чији је основни заједнички карактер: фашистичка идеологија. Фашистичке Лиге, *Пламени крстови Француска Акција, Патриотска Омладина, Француска Солидарност, Социал-Националисти* броје укупно око 450000 организованих чланова и разликује се према томе да ли су републикански или монархистички расположени, да ли се куну у пуковника де ла Рока или посланика Тетанжера. Али оне све желе укидање демократије, парламентаризма и слободе и установљење корпоративне државе и „тоталне нације" фашистичког модела.

Снага ове фашистичке фаланге није у њеној идеологији и масовном карактеру него у војничкој организацији и друштвеним силама у чијој се служби она налази. Јер иза фашистичких лига се појављује лик великих економских група и високе буржоазије које су за њих везане не само златним ланцима него и заповедничким мостом.

Друга алтернатива опште политичке регрупације у данашњој Француској јавља се у облику народног фронта. Народни фронт је једна нова и широка политичка формација која произилази из великог протеста француских народних маса против фашистичког пуча од 6 фебруара 1934, из иницијативе научника Ривеа, Ланжвана и философа Алена који су остварили антифашистички фронт од преко 6000 интелектуалаца и најзад из антиратног и антифашистичког фронта Амстердам-Плејел. Политички, народни фронт обухвата целу левицу: обе радничке странке, радикал-социалистичку странку и републиканско социалистичку унију (бивше неосоцијалисте повећане мањим социолистичко-републиканским групама). Он обухвата још око 100 организација. То су Главни Раднички Савез, који данас окупља преко 5,000000 синдикалисаних чланова, Лига за заштиту права човека и грађана, већи број удружења бивших ратника, многа женска удружења и преко 6000 интелектуалаца окупљених око великих имена науке, уметности

и књижевности. Као такав, народни фронт је један од највећих масовних покрета у данашњој Француској и окупљен је на широкој основи заједничке борбе против фашизма и рата, за очување демократије и народних слобода и ослобођења француског народа од туторства новчаних организација. Социално, народни фронт је остварио широку слободну заједницу средњих класа, сељака и пролетаријата; везујући радикалну грађанску демократију са пролетерском социалном демократијом у одбрану нације, истина демократске и слободне нације, од напада реакције и фашизма. Народни фронт, по замисли својих вођа, није имао бити ни ефемерни изборни маневар нити је имао да служи само једној странци: он је нова политичка формација која хоће да изађе компактна на изборе и да освоји легално и потпуно власт у земљи ради остварења свог програма. Овај програм поред одбране демократског режима, републике и очувања слободе, обухвата низ економских мера упућених на давање непосредних олакшица народним масама и на измену односа снаге између капитала и народа, односа који је до сада био на штету народа.

Овај покрет и зрачење које је његов програм извршио и врши на широке масе, утицали су много да се поврати вера француског народа у установе демократије, парламентаризма и слободе, вера која је изгледала у току 1932—34 да ишчезава. Критике парламентаризма и демократије које су са много вике и страсти чинили у 1934 и до средине 1935 Думерг и Тардие, тражећи уставну реформу на основу сужавања слободе и демократије, изгубиле су свој основ. Напада се парламентаризам; у ствари, није парламентаризам као установа, као велико начело политичког живота, застарео и искварен. Слабост демократије не лежи у демократизму, него у томе што се демократија компромитује не остварујући се и не продужујуће се. Народне масе и један велики део јавног мнења, изван велике штампе, почињу да увиђају да су само методи рада у парламенту недовољни и застарели. Потребно је, као што је указао Блум у својој књизи о *Реформи владе*, „да се измени само ваздух и дух парламента, задржавајући установу".[22]) Земља није уморена од парламентаризма, развијао је будући шеф владе, него од његовог јаловог и неефикасног рада. Довољно је *хтети, моћи и делати* па ће се повратити „законодавном телу" правилан ритам једне добро уређене машине. Снажна, корисна, јасна и народним захтевима сагласна активност парламента повратиће демократији ауторитет и доказаће његову нужност.

---

[22]) L. Blum: La Réforme Gouvernementale, стр. 76.

Користећи се овим расположењем маса и преко свог програма, странке народног фронта су на последњим изборима за парламенат од 3 маја 1936 добиле већину од 380 посланика; остатак од 237 долази на центар и десницу. Од јула народни фронт влада у Француској; владу ефективно сачињавају социалисти, радикали и чланови републиканско социалистичке уније, уживајући парламентарну помоћ комунистичке странке која се задовољила, по чувеној речи Блума, да задржи „министарство маса". Народни фронт је данас владајућа странка француске демократије: велика већина у парламенту даје му право на владу, а поверење народа снагу на влади. Али није довољно имати већину у парламенту: потребно је да ова већина буде јединствена, вођена једном доктрином и сагласним интересима и тежњама, да би нова влада могла приступити, поред свих унутрашњих и спољних тешкоћа, остварењу свог програма и очувању демократије. Остајући само на плану односа међу групама, дужа подударност у идејама и интересима међу странкама народног фронта излази из круга сигурних научних предвиђања. Унутрашње „породичне свађе", које се већ назиру, могу, под јачим спољним притисцима, не само да помуте поверење него да доведу у питање јединство фронта. Са друге стране, десничарске странке, слабе у парламенту, имају увек велику снагу и моћни социални ауторитет у њиховој вези са економским групацијама. Али, макакав био облик који ће унутрашња диалектика догађаја да створи у односима политичких снага, народни фронт је, са својим програмом одбране демократије од свих покушаја консервативних и насилних промена политичког и социалног система, данас главни политички чинилац француске демократије. Без познавања његовог механизма, савремени развој демократије у Француској не може се објективно објаснити ни разумети.

Административни апарат и демократија

VII. Трећа основна колона Француске јесте административни апарат. Ако је данашњи Устав дело монархистичке већине, администрација је творевина краљева и Наполеона. Високо централизована администрација, наслоњена на један систем бироа који регулишу до ситница живот народа, то је истина већ концепција Револуције и јакобинске државе. Али тада овај систем има револуционарни карактер: он је значио уједињење огромног броја провинција, подложених утицајима суседних држава, нарочито монархистичких и разбијање власти два моћна стуба феудалног реда, племства и цркве. Наполеон појачава централизам француске администрације и учвршћује његов ауторитативан и у свом механизму антидемократски поступак. Такав, он је остао у главним линијама непромењен до данас. Тај систем ставља у руке министара, који управљају преко префеката, готово арбитрерну

власт. Локална самоуправа стварно не постоји, јер општине а нарочито префектуре су инструменти централног апарата управе. Начело поделе власти, основ моћи управе, ставља једно против другог државу и појединце. Њиме и принципима традиционалног јавног права осигурана је у начелу неодговорност власти у корист администрације. Основно правило поделе власти у пракси значи да је је администрација једина позвана да објасни, измени, тумачи своја акта. Постоји административно судство, али његове судије су административни чиновници. То је неодговорност, самовоља администрације, стављена у дело, и осигурана поступком, дуго времена недемократским поступком, који савремена судска пракса Државног Савета ублажује.

Француски министри располажу са много положаја и служби; они не могу сами да их реше и према томе су потчињени систему препоруке и непотизму. Због овог апсолутног ауторитета се жале чиновници из централа, жртве „fait de prince" и чиновници из департмана, лишени иницијативе и слободе. Самовољна по структури, администрација је арбитрена по организацији; она је пре свега хиерархија, систем самовоље, арматура ауторитета. Постављен на врх дуге хиерархиске пирамиде, француски министар је у немогућности да се бави свим стварима које пролазе кроз његове руке и да чита сва акта која треба да потпише, па ма радио шеснаест часова као Поенкаре и имао велику енергију Ериоа. Власт министра правде је таква да правда није истински независна и свет је почео да губи поверење у њену администрацију, нарочито после последњих судских скандала. Француска је још увек земља у којој полиција има административно широку власт; моћ министра унутрашњих дела је сувише велика, тако да апсорбује целу администрацију, као антички Левиатан државу, код Хобеса. Додајте томе, да услед огромне разгранатости државних послова и широког мешања државе у јавне послове нације, француски административни централизам је постао тежак, компликован, скуп. Његове методе су застареле, неефикасне, многа оделења су најашила једна на друге или се искључују узајамно (познат је и значајан сукоб између Главне Сигурности и Судске Полиције). Народ осећа да је озакав административан апарат противан његовим идејама и сувише тежак за његове потребе.

Познати став неповерења француског народа према власти објашњава се обично тиме што су у апсолутистичким режимима тешки порези наплаћивани од владе у којој народ није имао учешћа. Овај историски став борбе *грађанина против власти* има свој конкретни основ у структури администрације. Дубока Аленова мисао да „је власт увек монархистичка" окренута је према администрацији и тада добија свој пуни смисао. Административни апарат не може да се научно објасни издвојен од целокупне политичко правне

структуре француске демократије. Он је морао да се адаптира политичком систему демократије, иако није у логици њене установе. Ограничење самовоље и злоупотреба управне власти се постиже у демократији тиме што се парламенту даје прво место. Француски посланик је централна личност режима. Његова велика снага је у томе, што је он једини непосредни преставник народног суверенитета. У великим парламентарним комисијама, установи француског јавног права коју друге велике демократије не познају, он обазриво и љубоморно прати политику министара. У парламенту, он је увек спреман да обори владу, док влада стварно нема могућности да га лиши мандата, мада јој по уставу то право припада. Кад је француски посланик сигуран у своме изборном срезу, он је политички независан од свега што је изван његових бирача. Због овог, он је у сталном додиру са бирачима и у Паризу је на првом месту политички претставник свог среза. Ово свођење посланика на ранг среског функционера осигурава француској демократији, административно централизованој, везу са народом, са локалном стварношћу. На овај начин се ограничава и посредно демократизује администрација. Суверен је постао бирократа, да би спречио бирократа да буде суверен. Истина због овог, посланик је све мање законодавац него што је путујући амбасадор свог среза. Он је преузео ову улогу да би могао увек да ублажи и омете неправде управне власти. Посланик врши своју власт и показује своју моћ правом парламентарне интерпелације, контроле. Понекад улажењем у администрацију; али, по правилу, кад уђе у администрацију као министар, посланик постаје шеф бирократије и увек је, као што је показао Сењобос, „више солидаран са чиновништвом него са својим колегама из парламента".[23]) Али, администрација је техника која је једина у стању да буде непрекидна. Услед овог, право контроле мора бити закон сталног проверавања и енергичних мера парламента. „Стална ефикасна власт, као што каже Ален, да се могу уклонити краљеви, стручњаци, у тренутку, кад не воде послове у интересу највећег броја".[24]) Иначе администрација може од ове контроле да направи само једно апстрактно право. Супротно Енглеској, где је политички централизам спојен са административним децентрализмом, у Француској је политички децентрализам, који теориски значи аберацију идеје народног суверенитета, дошао да ограничи и ублажи управни централизам. У оба случаја, али на разне начине, парадоксалне на први поглед, демократија је била принуђена да нађе у себи сретства да спречи сваки покушај самовлашћа и тираније.

[23]) Charles Seignobos. Histoire de L'Europe contemporaine, књ. I. стр. 284.

[24]) Alain: Éléments d'une doctrine radicale, стр. 152.

Друга врста контроле над администрацијом јесте контрола јавног мњења и контрола комитета и кадрова политичких странака. Уз њих стоје групе интелектуалаца и т.зв. „идејна друштва" (јакобински клуб за време револуције, данас слободни зидари, Лига за заштиту човека и т. д.). Главна је карактеристика ових друштава што се противстављају удружењима интереса и окупљају људе за расправљање, критиковање, покретање и ширење идеја и деловање ради идеја. Она дају идеолошку садржину политичким комитетима и јавном мњењу (оном које је изван утицаја удружења интереса). Комитети и идејна друштва у оквиру демократских странака, као што су радикална и социалистичка, су уједно и мотор и кочнице идеологије и политике вођства у парламенту и влади. Они претстављају удружене Скупштину и Сенат у малој локалној демократији. У њима и кроз њих одише права демократија и, тиме, контрола над влашћу, нарочито над управом. Комитети престављају контролу и ограничење самовлашћа у странци и државном апарату. Они су спречили велики број самовласних аката администрације; под њиховим притиском један Буржуа и један Ерио напуштали су владу. Клемансо, кад је добио култ јаке власти и самовласти, постао је највећи противник комитета и иронично је називао Француску „републиком комитета". Комитет и јавно мнење престављају грађанина према држави, народ према апарату власти, слободу против уздигнутог ауторитета и оличавају органску снагу контроле. Преко комитета и идејних друштава се демократизује управна власт и зато само праве демократске странке имају комитете и у њиховој снази лежи гаранција за демократисање управне власти и сигурност против олигархиских тежњи странке. — Осим тога, под утицајем политичке и идеолошке демократије, демократисање административног апарата се врши и у њему самом. Оне су изазвале у административном судству „спор због прекорачења власти" и још извесна судска оружја, на основу којих појединац добија права и самосталност против самовлашћа и злоупотреба администрације.

Синдикализам и начело државне власти

VIII. Развој демократије у Француској је ишао путем промена сукоба у границама историског друштвено—политичког система. Доба економског напретка, друштвеног примирја и политичко културне динамичности се поклапа са херојском периодом ове установе. Али почетак XX века означује крај једног циклуса равнотеже. Настаје доба политичке равнодушности и губљења оне „политичке вере" за којом је патетично жалио радикал Валдек Русо. Равнодушност грађанских класа је била изазвана незадовољством једним режимом који су довољно искористили тако да је остао сам

на себи, скупљен на својој традиционалној снази и у напору који није пружао нове изгледе и могућности. Равнодушност широких маса је била само привидна: она је означавала окретање леђа прошлости, одбијање социално - политичког положаја и прекид са жељом да се старо служи, брани, увећа, да се помеша са њиме. У оба ова случаја се негира стари ауторитет; тамо акт немоћи, овде знак убеђења у ново и свест о снази. Упоредо са овим, под утицајем економских узрока, дижу се поред државног апарата са једне стране, моћне монополистичке организације капитализма а са друге стране млади и бујни синдикални покрет радничке класе. Из овог покрета рађају се раднички синдикати, федерације, Општа Конфедерација Рада. Ове установе почињу да захитају из извора из којих се регрутовала демократија; опасност је постојала да се пресуше њени токови. У исто време и у уској вези са овом акцијом масе, стварају се синдикати чиновника који „траже у друштвеном братству, према речима Анатола Франса, гарантије за своју самосталност."[25]) Сам овај покрет сачињава један од најважнијих социалних факата наше епохе и најзначајнији моменат у историји француске администрације од преображаја службе краљева у службу народа. Чиновници, више жртве него корисници режима ауторитативне администрације, показују намеру да преузму у своје руке одбрану својих професионалних интереса у циљу да осигурају, у исто време правилност рада јавних служби и сигурност својих живота и достојанство својих плата. Ратни догађаји, поратна расветљавања, друштвене борбе, споља и унутра, и најзад тешке економске прилике, уносе још више динамике у овај покрет административног синдикализма који последњих година показује све више снаге. Још пре рата кабинет Казимир-Периеа пада што је одбио чиновницима државних железница да употребе синдикална права а 1933 два министарства се повлаче, између осталог и под притиском чиновничких синдиката незадовољних политиком смањења плата.

Ове значајне промене у структури савременог француског друштва, остварене у логици демократије, противне су традиционалном схватању власти, као начела ауторитативног јединства. Клемансо, политички претставник ове концепције власти одбијао је да призна легалност синдиката не само административних него раденичких и сопственичких. Цела стара теорија француског административног права је била изграђена на одбијању синдикалних права. Законодавство, у логици ове концепције власти дуго је држало удружења ван јавног права; тек 1901 она су изашла на светлост дана из једног социолошког комплекса узрока и из потврде демократије, мимо теорије и против ње. Са тачке гледиште традиционалног и ауторитативног појма власти, удружења уопште, удружења чиновничка нарочито, су „анархистички појам"[26]). Она значе дискусију, контролу; то је све противно хиерархиској потчињености. Она су споразум, уговор, ограничење; то је негација ауторатитивног појма власти. Али, све ове установе су дошле под утицајем узрока који делује у унутрашњости друштвено-економског система и јављају се као резултати политичких права једнакости и демократије. Атомизирано друштво са својим апсолутистичким и ауторитативним политичким системом замењено је федеративним друштвом са својим новим друштвеним групама, удружењима и социалним снагама. Управао технички, извршна власт је заробљеник министарства унутрашњих дела: удружења изашла из закона 1901, синдикати појављени спонтано или легално, дискутују његову власт, ограничавају, социјализирају, демократишу.

Синдикализам је једно од моћних сретстава ограничавања управе и демократизације власти уопште. Својом идеологијом одбране незаштићених и слабих грађана према власти, он успева да се стави као брана њеном самовлашћу. Својом тежњом да подигне материални и социални положај појединаца, удружујући и солидаришући их, синдикализам поправља однос грађана према власти у корист грађана.

Демократизација француског јавног живота преко синдикализма је вршена у сукобу и борби синдиката са поличком влашћу. У оквиру традиционалних идеја о државној власти, које истичу јединство и ауторитет власти а одбијају контролу и сарадњу са великим друштвеним снагама, синдикализам је сматран као нежељени покрет, опасан за друштвену равнотежу и јединство државног ауторитета. Солидно наслоњена на либералном капитализму, француска десница је заступала ове концепције и оне су дуго биле владајуће идеје француске политичке демократије и старе теорије јавног права. У последње време идеологија власти у односу на синдикализам знатно се изменила. Идеологија француске левице, која постаје званична доктрина француског народа, замењује стару идеологију деснице. Власт се ту сад схвата као колаборација државног апарата са великим социалним снагама и синдикатима. Синдикати, иако остају ван државног апарата, усвајају се као моћно сретство за чување демократије, помажући и остварујући уједињење политичке демократије са социалном демократијом.

Појава и развиће синдикализма и удружења су од велике важности за будућност демократије. Основни савремени сукоб између демократизације власти и тоталистичких тежњи економског система, који је у појединим државама решен у

[25]) Anatol France: Les Syndicats des fonctionaires par Paul Boncour, préface

[26]) H. Bérthélémy: Traité du droit administratif, стр. 532.

корист ових других стварањем тоталистичких политичких система, у Француској је засад решен у корист демократизације власти али постепеним демократисањем економског система. Синдикати се овде јављају као моћно средство овог решења и само у његовом успеху они могу да нађу основ за свој опстанак и развој.

Париз и провинција.

IX. Париз, провинција: то нису само два топографска појма, то су два покрета, две концепције, готово два света Француске који су се од краја XIX в. све дубље разликовали, претећи да се потпуно разиђу. Никад Лондон није био за Енглеску, још мање Берлин за Немачку, оно што је у историји престављао Париз за Француску. Париз је правио историју Француске, водио велику Рѐволуцију 1789-93,1830, револуцију од 1848, гиљотинирао краља, поломио диктаторе, водио друштвене битке и добивао победе за демократију. Провинција, тешко покретљива, исисана од престонице, подносила је историју и остајала жариште друштвеног консерватизма, прикривеног или отвореног: „Версаљци" наслоњени на њу су угушили Париску „Комуну". Париз је „историјска" престоница Француске а Берлин је вештачка метропола Немачке; зато Берлин никад није дао земљи оно што је успевао Париз: нови покрет, нову мисао. Париз је у историји Француске победа *јакобинизма* над *жирондинизмом* провинције, победа централизма над регионализмом, победа индустрије над земљорадњом, победа велике буржоазије над средњом класом, победа „новог" света над „старим" светом: ова победа је била само привидно решење једног сукоба који се стварао. Политичка декаденција Париза већ је наступила за време буланжизма кад је Париз, у жељи да нађе вођу, као што каже Тибоде, пошао за лепим коњем и тиме је изгубио своје вођство над провинцијом. Догађаји за време фашистичког пуча од фебруара 1934 г. су открили сву дубуну овог антагонизма између Париза и провинције и показали да је време политичке доминације Париза над провинцијом за сад прошло у њиховој дефинитивној промени улога. Услед дубоких промена у економском и политичком систему, Париз за последњих 50 година није више био претставник напредне политике, и његове везе са малим људима провинциске демократије су претиле да сасвим попусте. Париз се појављивао у очима провинције као седиште моћних трестова, фашистичких лига, индустриалаца, високих официра, високих чиновника, строго централизоване администрације, реакционарних општинара и велике штампе иза које стоји велики капитал. Провинција никад неће да пристане да капитализам управља нацијом у место да нација управља капитализмом.[27])

[27]) Ово запажају готово сви писци који су се бавили политичком социологијом и психологијом француског народа. Нарочито Siegfried (*Tableau des partis politiques*); Thibaudet (*République des professeurs u Les idées politique de la France*); Berl (*Les partis et la politique*); J. R. Bloch (*Offrande à la politique*): Alain (*Élément d'une doctrine radicale*).

Плиткост и слаби одјек фебруарских догађаја су углавном дошли од тога што се Париз нашао одвојен, отцепљен од провинције: данас, ниједан политички догађај не може да буде значајан и трајан, ако не добије потврду од ње. Провинција је одбила да се придружи фебруарском покрету у Паризу, не зато што је равнодушна према финансиским и политичким скандалима, него што, по свом старом политичком инстинкту, је убеђена да корупција није монопол парламентаризма и демократије, и што је умела да види иза маске врлине лик друштвених сила, окупљених да дискредитују демократске институције које сметају њиховим намерама. Већ велико учествовање у изборима од маја 1932, у пркос једном старом миту о политичкој успаваности провинције, је показало да је за широке масе још тесно везан политички значај општег права гласа; ако оне показује мало интереса за површне распре странака, то долази отуда што велика већина гласача остаје убеђена да традиционална подела на „левицу" и „десницу" остаје још увек и да одваја две супротне политике. Широке народне масе у провинцији, још увек дају велики значај парламенту и демократији. Оне, односно огромна већина француског народа, у слободном и тајном гласању не види само један симболичан гест, него је то за њих један конкретан акт; акт који се односи на стварност и којим теже да је промене. У свему овом има један део илузије и један део стварности; али, у Француској више него игде, друштвена психологија је јака као и једна идеологија. У Француској грађанин схвата бирачко право као стечено право које жели лично да врши; има у томе ускости духа и идеологије сељака парцелара провинције, али са овом тенденцијом мора да рачуна сваки покрет за трансформацију режима. Бирач провинције има потребу за послаником, да би га бранио против државе, да би га ослободио извесног плаћања, да га спасе извесног процеса. Из суме ових неправди, кажу Ален и Сигфрид, рађа се једна правда која рамље, али која је солидна.

Један велики конгломерат, као што је Париз, не преставља једно јединство: ако су извесне политичке тежње и социјалне снаге добијале превагу у једној одређеној периоди, не може се из тога извести да ће њихов утицај бити сталан. Париз је кроз XIX век престављао друге политичке и социалне захтеве;он је,по речима Сењобоса, „пун скривеног идеализма."[28]) Са долажењем до изражаја ових нових социалних чинилаца, Париз, после 50 година политичке апатије, предузима своју улогу идеолошког претставника провинције, целе Француске. Већ у отпору који су предграђа дала фашистичком налету у фебруару 1934 г., видело се да се Париз подвојио. Али

[28]) Ch. Seignobos: Histoire sincère de la nation française, стр. 447.

Париз је остао још увек у рукама фашистичке револуције у помолу, која је својим маршевима, фанатизованим трупама, култом незнаног војника успевала да одржи везу са извесним делом средњих класа. Али окупљање француске демократије око поклича за слободом, хлебом и миром, који је изражавао дубоко расположење француског народа заталасао је снажно и масе у Паризу. 14 јула 1935 г. Париз мења своју физиономију и постаје све више јединствен, полажући заклетву да „ће очувати и спасти слободу", да би осигурао хлеб и мир. Покушај атентата фашистичке групе на социјалистичког вођу Леона Блума у фебруару 1936 још појачава ово ново братство које се јавља код париских маса. Пред реком од милион људи, окупљених око истих идеала и против истог непријатеља, Париз је све више давао утисак јединства и одлучности. Срце Париза се преноси са шестофебруарског трга Слоге, где је Париз покушао да се покаже као град нереда и раздора, на трг Бастиље на коме статуа Слободе постаје поново симбол Париза. Париз је поново покушао да у историји Француске остане заштитником слободе и да покаже да сваки савез братства, слоге не може да мимоиђе слободу. Ова стварна расположења су се утврдила на изборима од маја 1936, у којима је Париз дао огромну већину преставницима странака окупљених око идеје одбране слободе, парламентаризма и демократије и захтева за човечанским животом у оквиру једног недељивог мира. Париз је повратио своју историјску политичку улогу, храњен општим идејама и потребама француског народа за слободом, миром и демократијом. Данас је јасно да решење ове своје судбине, он не може наћи ван савеза са провинцијом.

Савремени развој и будућност демократије

X. Процес демократије у Француској није се одигравао према једној праволинијској логици. Људска друштва су стварни агрегати, састављени од разних противположених елемената, где различите силе делују често у супротном смислу, да би се најзад некако скупиле у једној релативно стабилној равнотежи. Као што чувена прератна теорија о прогресивном развоју демократије, као основном закону историске еволуције, је била једна источњачка поема, тако и концепција о неизбежном паду демократије, као основном правилу савремене периоде, у овој апсолутној форми, је савршено неоснована, површна и несоциолошка. Између развоја капитализма и демократије, не може се извести никакав апсолутни закон. Политички облик је увек резултат скупа политичких фактора како унутрашњих тако и спољашњих, и сплета њихових сукоба и њихових снага. Истина је, ако изучавамо данашњу политичку ситуацију, ми видимо факторе који показују тенденцију да се напусте до сад остварене демократске победе. Француска је досад најлакше

одолевала овим тежњама; од после рата до њеног уласка у кризу, она је била социално најстабилнија земља на свету. За десет последњих година она је злоупотребила ту стабилност, одлажући врло важна решења, у нади да наметне своју вољу својим ранијим непријатељима. Затворена у своје узано право, натоварена уговорима, противна свим већим политичким променама и друштвеним реформама, она је за последњих 16 година живела од себе саме путем система зајмова. Под оваквим околностима, њен је кредит почео да се исцрпљује. Блокирана с једне стране једним летећим унутрашњим дугом од 60 милијарди и, са друге стране спољашњим летећим дугом од 12 – 15 милијарди,[29]) њена равнотежа, коју су владајуће конзервативне снаге одржавале непромењену, је била у уској зависности од сваког дубљег покрета који би дошао са стране или изнутра. Савремена снажна економска криза, осиромашење средњих слојева, слабљење потрошачке моћи сељака и раденика, оружање фашистичких лига и све затегнутији социални и политички односи међу класама и странкама показали су несигурност и деликатност њеног положаја. Парламенат је био политички ослабио, услед покоља који је извршио над радикалским кабинетима и због плашљивости пред навалом улице од 6 фебруара 1934; морално се био дискредитовао због сувише велике попустљивости коју је имао према извесном броју озлоглашених афераша. Притиснута са свих страна, Француска се нарочито у току 1932-34 године налазила на једној историској прекретници: опасности фашизма су биле велике и многи су тврдили, и желели, да се почиње одмотавати исти процес који се одиграо у Италији и Немачкој.

Али поређење француске демократије са другим земљама, као и свако историско поређење, се показало хазардно и социолошки слабо основано. Далеко дужег и нормалнијег живота него демократија у Немачкој и Италији, III ћа Француска Република је од свог оснивања (1870) сјајно показала да је у стању да се адаптира околностима и интересима француског друштва. Истина, после потпуног уживања народног суверености почев од 1880, благодарећи кабинетима коалиције, висока француска буржоазија је показивала одмах после рата час отворено час прикривено нерасположења према парламенту и незадовољство према демократским установама. У колико се данас њена прогресивна улога свеним исцрпла и њена економска доминација се претворила у препреку слободног опстанка и развоја целокупног француског друштва, она се претворила од конзервативне силе у реакционарну (фашистичку) силу. За средње класе III-ћа Република се показала одлично и плодно тле, стварајући, благодарећи њеној политици државних зајмова и бирократији стално уве-

[29]) Delaisi: Les contradictions du monde moderne, стр. 347.

ћаној, једну огромну војску малих државних рентијера и државних чиновника који су чврсто привезани за мирно постојање републике у садашњем политичком облику.

Некада непријатељ демократске републике, сељаштво је имало од половине XIX века прилике да промени на један виши степен своје мишљења о демократији. Читава једна серија мера које фаворизују земљораднике остварена је до данас. Смањење пореза је извршено постепено, од 1897 до светског рата, на неколико милијарди; терет пореза на непокретна земљишта је смањен за једну шестину од 1851, у пркос релативног повећања чистог приноса. Систем високих протекционистичких царинâ на цереалије и стоку, стотине милиона франака за поправне радове, саградња путева и виционалних железница, систем примова на производњу шећера, извесне премије за жито, све је то учинило да се земљорадници преобразе у приврженике данашњег режима.

Данашње доба нарочито се карактерише расцепом објективних интереса средњих класа и сељаштва са једне стране и високог грађанства са друге. Средње класе у Француској су осиромашавале и нестајале, док се високи капитализам одржавао у пркос криза и крахова. Али поред супротности постоји и зависност. Средње класе, нарочито онај њихов сектор који се бави штедњом, у зависности је од финансиера, господара берзанских и монетарних тржишта; извући се из ових утицаја, то је интерес средње класе. Интереси сељаштва су исто тако противни политици конзервативаца који су смањивали потрошачку моћ земље и спуштали њихове услове живота. Аграрни феудалци су све више претили да униште мале сопственике и ситне земљораднике из којих је састављен највећи број сеоског света. Одвајајући се од велике буржоазије, средње класе и сељацу су пришли у садашњој периоди развоја француског друштва радничким класама и у овој подударности интереса се нашла чврста материјална основа за чување савременог социалног основа политичког система француске демократије.

Поред материјалних постоји и други узроци, нарочито историско-политички и идеолошки, који су одлучили да средње класе и сељаштво у савезу са радничком класом уђе у борбу за одржање демократије и слободе против покушаја фашизма. Са политичке тачке гледишта, улога средњих класа у Француској била је од Револуције заснована на републиканском и демократском програму. Тада су оне биле политички шеф народних маса а њихова идеологија је сачињавала кичму републиканско димократске опозиције према монархији и високом грађанству. У току политичке историје III-he Републике, средње класе су крајем прошлог века за извесно време прешле у други план пред великом буржоазијом која се јавила, у добу свог херојског налета, као претставник републике и парламентаризма. Последњих година,

после њеног одвајања од демократије и њених веза са фашизмом, средње класе преузимају своју политичку позицију' налазећи сад у савезу са радничком класом материалну основу за свој антагонизам против грађанске класе и њене консервативне политике. Оне се враћају, у виду свог политичког претставника радикализма, на политику свог главног идеолога, Валдек Русоа „да немају противника на левици кад је у питању одбрана демократског режима од велике индустрије и велике банке". Осим тога, овај политички савез је данас олакшан тиме што је радничка класа прешла на терен народне одбране и што је изменила своју раније искључиво класну тактику. У основи, према томе, политичка приврженост средњих класа за демократски режим није скорашња: она је потврђена у најлепшој периоди ове установе кад се више волело „умрети него изгубити слободу", кад се заиста умирало за слободу. Из сасвим супротних узрока је произашло окретање немачких средњих класа од демократије и њихово учешће у доласку фашизма. Вајмарска република је била политички режим немачког друштва у добу његове опште економске кризе и све његове мане приписиване су политичком режиму; друго, та република, произашла из пораза у Светском рату, појавила се у очима маса као отелотворење версајског „диктата".

Идеолошки разлог везивања средњих класа, раденишта и сељака за демократију је исто тако од велике важности, јер је Француска највише идеолошка земља на свету. Најшири слојеви француског народа од средњих класа до пролетериата, су везани за традиције Велике Револуције и за идеологију демократије. Фашизам чији прави значај нису познавали, појавио им се у пуној светлости кад су поједине економске групе, везане са извесним озлоглашеним политичким спекулантима покушале да силом изазову панику и оборе парламентаризам и све вековне тековине демократије. Основни идеолошки став ових најширих слојева француског народа може се објаснити потребом за слободом, вером у једнакост и поверењем у малог стварног човека а не у надчовека, фирера. „Пре свега слобода, пише Ален, најдубљи познавалац француског радикализма и најоштроумнији филозоф демократије, после Русоа. Дакле, пре свега оно што је правда, као главни облик слободе. Понекад неко мисли да је правда добра сама по себи и да добар тиранин није тиранин. Уствари, никакво робовање није праведно. Оно нашта се увек и свуда треба враћати, то је слобода, као израз свега доброг. Кад се тиче политичких права, наставе, мисли, штампе, позоришта увек слобода одјекује као ехо расположења и жеља ових маса"[80]). Култ слободе је најизразитија црта социалне психологије француских маса. Оне остају увек одлучно противне свакој

[80]) Alain: Propos d'Économique, стр. 101

личној владавини и диктатури која је ван њихових општих воља. Оне хоће увек да сачувају оно што сматрају као основ свог *људског достојанства*: сталну могућност да критикују и кажу *не* најјачим и најбогатијим. Све промене које Французи хоће да извојују имају за главни циљ да учине човека што слободнијим. Хлеб и срећа се не може замислити изван слободе, каже Гиенено; као што слобода не може да буде без хлеба и среће, казао је Мара. Где нема слободе, за Француза престаје мисао и напредак. Без мисли и напретка, он одбија живот човека и живот нације. Поклоник слободе, француски народ одбија сваки нови поредак који обећава људима благостање а унижава им слободу. „Јадна људска раса, каже Жорес, која не може да прошири слободу а да је не поломи."[31]) Француз одбија слободу која би била привилегија, која би била резервисана за „елиту". За њега слобода мора припадати свима, она мора бити једнако право за све. Јер историја човечанства показује да нема слободе појединаца ако нема слободе свих.

Тиме, појам слободе у идеолошком ставу француског народа води непосредно идеји једнакости. Једнакост је најмоћнији захтев који је стално у остварењу и који се непрестано мора бранити. Она је стални покрет на основу кога Правда и Разум улазе у живот друштва. Једнакост значи вољу за правичношћу, жељу да се не изгуби никаква могућност, никакав изглед за напредак. За Французе је једнакост једини оправдани основ хиерархије, једини стварни основ верности, оданости и послушности. Речи Русоа изражавају најбоље овај елан за једнакошћу француског народа, који је данас обновљен. „Баш из разлога, каже он, што снага ствари тежи да уништи једнакост, снага законодавства треба стално да тежи да је одржи".[32]) Овакав један дубок и неисцрпни захтев може се остварити само у демократији и слободи. Народ чија је идеологија заснована на Русовљевој идеји „да људи који су физички и интелектуално неједнаки морају постати једнаки на основу права и уговора",[33]) остаје противан свим режимима принуде и ограничавања. Само демократија која истиче сувереност народа, одоздо, садржи у себи једнакост свих грађана. То није стварна једнакост, јер она остаје идеал, она је политичка и правна једнакост, без које Француз не може замислити живот у заједници. Она значи оно што је најосновније за њега: потврда достојанства личности сваког и свих и гарантију за њену независност. Ову дубоку жељу средњих слојева француског народа налазите код Алена кад каже: „нека има богаташа који употребљавају пут својим аутомобилима, али ја нећу да они буду господари, и најзад, пошто има неједнакости свуда, ја хоћу

[31]) J. Jaurès: Oeuvres complètes, књ. III, стр. 153.
[32]), [33]) J. J. Rousseau: Contrat social, књ. IV стр. 17.–18

да једнакост буде високо изречена".[34]) Народ који сматра за највише своје политичко и људско достојанство да се његова воља изражава у политици државе, одлучан је противник свих облика фашизма, односно предавања судбине целог народа у руке појединаца, „вођа". Најзад, потреба и жеља француских маса за миром је још више појачала његову везу са демократијом. На првом месту, француска демократија се од после рата како тако показала способном да одбрани мир и да нађе гарантију за његово остварење у савезу са мирољубивим државама на плану колективне безбедности. Од увек француска десница се идеолошки лако саглашавала са идејом рата. „Рат је, каже Ален, добар по себи за консервативце, јер он одржава власт и послушност... Постоји бес елите против мира; народ треба о томе да размисли"[35]) Данас кад је француска десница, наклоњена фашизму, стварно стала на страну рата који фашизам изазива, француски народ је нашао још један основ за своју противност фашизму. Демократске странке су увек биле против рата као насилног сретства који омета демократију и спречава прогрес. Пошто демократија једина тражи и гарантује мир, француски народ је пришао одбрани демократије ради тога да би могао радити, живети и спремати бољу будућност у миру. Најзад, за ове широке масе француског народа демократија је још и једна нарочита врста спиритуалног живота, један сплет догми и снага, традиција и деформација, отпора и прилагођавања, за које оне осећају да су им судбине везане. Једно извесно преимућство људи над стварима, један одређен укус за животом, једна извесна форма лиризма, једна одређена вера у разум и напредак, једна велика нежност према „малима" и неповерење према „великима", једна мешавина картезианске логике и романтичног сентиментализма, а нарочито једно *поштовање човечије личности*.

На овим материјалним и идеолошким основама и верностима, савремена француска демократија је за сад решила своју вишегодишњу кризу и ушла у једну нову фазу свог развоја. Демократске странке, које су на челу данашње владе, покушавају, низом енергичних и брзих мера и закона који имају за циљ да ублаже велике социјалне неправде и да радним слојевима подигну услове за сигурнији и достојанственија живот, да прилагоде француско друштво нужностима Историје и да приближе народ држави. Тиме оне мисле да створе широки и сигурнији основ за одржавање демократског поретка и његово продужење. Најшире масе француског народа следе овај покрет, одобравају га и потпомажу политику која је прекинула са традиционализмом старих формула и старих људи. Овај покрет маса и њихова воља за

[34]) Alain: Éléments d'une doctrine radicale, стр. 131.
[35]) Alain: Éléments d' une doctrine radicale, стр. 69.

учествовањем о вођењем државних послова је једна од најновијих и најизразитијих карактеристика савремене демократије у Француској. Али, не треба губити из вида да крупне опасности и тешкоће очекују нову француску демократију. На политичком плану, она је ушла под непосредни утицај и контролу народних маса; питање је докле ће ићи у корак елан маса и мудра, обазрива и умерена политика коју је приморана да води, у данашњој светској консталацији и сама левичарска влада. На економском терену, она има да издржи налете и снагу великих економских група, банака и трестова; ако је противник идеолошки побеђен, он је увек стварно моћан и способан.

Шема развоја демократије у Француској, услед економског и политичког положаја ове велике земље, налази се исто тако у зависности и од спољних догађаја као што и догађаји споља зависе од њене еволуције. На једној широј основи, очи целог света су уперене на њу. У питању је да се покаже виталност демократског поретка и да се докаже да он има увек снаге да неутралише налете анархије и фашизма. Као што је демократија у свету везана за судбину француске демократије, тако је судбина демократије у Француској везана са опстанак демократије у свету. Победе и порази демократије и слободе у једној држави имају данас дубоки међународни значај. Исходи савремене борбе за демократију не интересују само историју Француске, они су од великог значаја за историју света.